

Dreff János/Tóth Dezső

Az utolsó magyartanár feljegyzései

The killer awoke before dawn.

Jim Morrison: The End

Ma leçon de demain n'est pas prête.

Henri-Frédéric Amiel: Journal intime

Tóth Dezső zöldre sápadtan azt ordította,

hogy a magyar irodalomnak igenis van folytonossága.

Nádas Péter: Valamikor

Attól, hogy irodalomórát kell tartanom, kicserepesedik a szám. Körülbelül annyi kedvem van bemenni órára, mint egy parttalan veszekedésekkel, sok hiú, semmibe szökő ábrándokkal és nevetséges menekülési manőverekkel tarkított, sehova sem vezető, a lelket ugyanakkor a test legmélyéig bemocskoló, egyszerre közönséges, pitiáner, és ugyanakkor nagyszabású és minden pillanatában fenséges, mert a lét értelmének egészét megkérdőjelező szerelmi háromszögbe önként fejest ugrani. Nem az irodalomtanításhoz ambivalens a viszonyom, hanem önmagamhoz, vagy még önmagamhoz sem. Annyiféle identitást feláldoztam már a kéjsóvár hatásvadászat, a primitív megfelelni vágyás, a szakmai igényesség megkövetelte profizmus és a megsokszorozódás kínjából felfakadó szellemi kielégülések hajszolásának lestrapált oltárán, hogy ha akarnék sem lehetnék már biztos a dolgomban. Már abban sem vagyok biztos, hogy a tanárlét féreglét. Lehet, hogy csak a nagyszerűség és a kivételesség dimenzióit értettük félre, és söpörtük ki méltatlan árnyéklétünk keservei helyett. Szeretném egyszerűen és világosan látni tanári becsvágyam álmos és semmirekellő hipotéziseit. Szeretném magától értetődő természetességgel megélni és birtokba venni az identitásaim kudarcainak egymással is ellentmondó tanulságait. Olyan irodalomtanár akarok lenni, aki sokkal inkább létezik a való életben, mintsem az olyan ábrándokat kergető valótlanóságok írott és talán egyszer majd nyomtatott felszínén, amely ilyen természetlen és meghasonlott vágyak megfogalmazásáig aljasít. Olyan depressziós vagyok, mintha nem is gondolkodnék. Már nem is mentséget keresek a létezésemre, hanem érveket.

Egy tanárnak, ha valóban tanítani akar, kint kell hagynia a pesszimizmusát a folyosón. Egy tanár csak optimistán taníthat. Megtörténhet azonban, hogy a pesszimizmusát nem sikerül a folyosón felejtenie, hanem beviszi magával a tanterembe a mit sem sejtő diákjai közé. Az ilyen tanár azonban – és most vonatkoztatassunk el attól, hogy én is ilyen tanár vagyok – nem tanár. Ebben a felismerésben

Részlet a regényből

nincsen semmi szomorú. A szomorú az, ha ez a felismerés még az órán megszületik benne. Ha addig volt is némi reménye a tanításra, onnantól fogva biztosan nem lesz már. Képtelen lesz tanítani, mert képtelen lesz bármire is. Az igazság ugyanis – ez az igazság – teljesen megbénítja. Felismeri, hogy bármilyen evidens legyen is a tanítás lehetőségébe vetett optimizmusról vallott tétel, meggyőződés, hit vagy babona, ő már akkor sem tudna optimista lenni, ha lemondana a pesszimizmusáról. Mondjuk ki: ott helyben, a tanítás megkezdése előtt rájön, hogy tanítani – *taní / tani* – lehetetlenség. E felismerésétől viszont a pesszimizmusa olyan masszív realitás lesz a számára, mely alapját képezheti a benuhátságból való kivergődésének, tehát előbb vagy utóbb mégiscsak úgy fog viselkedni, mint egy tanár. Pillanatokon belül semmi sem fogja őt megkülönböztetni a kollégáitól. A többiek az önreflexiók likvidálásával fizetnek az optimizmusukért, számára a pesszimizmus felvállalása rehabilitálja az önbecsülését, ugyanott tart. Az optimista tanárok automatizálódott lendületét a valódi önmegvetés tehetetlenségi nyomatéka végül utoléri. A diák erről persze mit sem tud, kolléga se. Erről nem tud senki. Még én sem tudok róla, pedig most fejtettem ki.

De hiszen tanár vagyok, ugyan miért is kellene róla tudnom?

A meghátrálás tényében felismert gőg és az életszeretetből fakadó állandó csüggedés miatt egyre kevésbé vagyok képes megfelelni annak az elvárásnak, amit egy még élő magyartanár iránt támaszthat a társadalmi kontextus. A dolgozó munkanapoknak álcázott lelkileg elviselhetetlen, szellemileg terméketlen és erkölcsileg megsemmisítő tevékeny rabszolgasorsomat önkéntelenül is manifeszt csodának definiálom; legalábbis valamiféle luxusnak. Végül is pénzt kapok azért, hogy a mások gyerekeinek szeme láttára ugyan, de mégiscsak irodalommal foglalkozom. Nekem kezdettől fogva más vágyam sincs, minthogy a szellemi érésük legintenzívebb időszakában olyan olvasási mintákat adjak át nekik és olyan identitásképző nagyszabású szellemi inspirációkkal szolgáljak a számukra, amiért aztán egész életükben hálásak lehetnek önmaguknak, hogy egyáltalán ember-számba vettek engem, a magyartanárukat. A nyereségük lenne óriási, és nem a veszteségük. Nem hiszem például, hogy egy könyv elolvasásához más kognitív képességek szükségeltetnének, mint egy magyartanár komolyan vételéhez...

Lemondani arról a bágyadtságról, amelynek csak a tudata nyomaszt, az érzete viszont felvillanyoz, legalább olyan nehezemre esne, mint megosztani valakivel egy feltételezés szomorúságát. Csaknem elkeserít, hogy a véleményére senki sem köti fel a póráz, és hogy a szétfröcsögött meggyőződés salakját úgy kell levakarnom magamról, mint a kutyaszart, amibe nem tudtam nem belelépni. Egyetlen vágyam, hogy kizárólag hermeneutikai szorongások gyötörjenek.

Nem tudom, milyen tanárnak lenni. Nem én tanítok, hanem valaki más. A tanítás olyan utcabál, ami ugyan az ablakom alatt hömpölyög, de én a másik utcafrontra néző szobában alszom, és csak a rémálmaimra riadok fel olykor. Ez az ostoba képzavar is olyan, mint a megálmodtam volna már egyszer. Már csak ezért sem találhatok jobb hasonlatot a tanításra, mert amikor hazajövök az iskolá-

ból, rögtön lefekszem aludni, nem töprengök hasonlatokon. Nem az éhség miatt menekülök az alvásba – azért is –, hanem mert valójában elment az étvágyam. Az alvással lakatom jól csillapíthatatlan étvágyam hiányát. Nem, egyszerűen csak elalszom, minden retorikus manőver nélkül. Ruhástul alszom, mert számomra az alvás a nap szerves része, és lélekben már amúgy is gyűrött vagyok. Még mindig őszintébb vagyok menet- és naprakészen, mint levetkőzve, ami egyenlő lenne az árulással, a megfutamodással, a teljes és manifeszt élethazugsággal. Mintha csak aludni térnék haza! Mintha... mintha a tanítás lenne a valóság, és az alvás az álom! Mintha valóságosabb lennék valóságos tanárnak, mint amikor álmomban álmodom magam tanárnak, amikor kizárólag az álmaim segítségével próbálok meg konkurálni azzal a méltánytalansággal, hogy csak ébren lehetek tanár! Nem, azt hiszem, pont fordítva. Még álmodnom sem kell hozzá, hogy tanárnak érezhessem magam alvás közben. Az öntudatlanságban teljesedem ki, amikor alszom. A tanítást olyan álomnak élem meg, amiből az otthoni öntudatlanságomra ébredek. Valójában tehát az alvás az egyetlen realitás, és csak minden más a rém- és lázálom.

A legnagyobb szomorúság iránti irigység máglyáját aznap gyűjtja meg öntudatunkban a hiúság, amikor végre megértjük, hogy még sosem voltunk igazán szomorúak. Ha ekkor sóhajainkkal okosan életben tartjuk e sejtés parazsát, egész életünk lángba borításának tervét is magabiztosabban pályolgathatjuk a továbbiakban. Elég csak egy kicsit is figyelmesebben szétnézni a mindedig komolyabb tanulságoktól gyalultatlan életünk színpadán, hogy felfigyeljünk azokra a figurákra, akik mindig is lesben álltak a díszletek mögött, de csak most, érvényes felhatalmazásunk birtokában tisztelnek meg bennünket azzal, hogy átvegyék tőlünk a főszerepet, és ízelítőt adjanak a legszomorúbb komédiából, igazi életünket előimprovizálva nekünk, míg a főbb fortélyokat az első sorokból el nem tanuljuk tőlük. Érdemes közben teljesen elfelejteni az időt, és egyáltalán nem gondolni arra, hogy valamilyen prömiernek vagyunk alárendelve, mely határt szabhatna tékozló türelmünknek, hanem tessék csak bizonytalanra menni, olykor a teljes érdektelenségen rajtakapva magunkat, hogy színészeink is megalázva érezzék: attól, hogy szerepet játszanak az életünkben, mégha a főszerepet is, nem kell, hogy folyton meghatva érezzük magunkat. El fog jönni az idő, és ezt mindenki érezni fogja, aki játszott az életében, vagy aki az életével játszott, amikor hiúságunk haldoklásának utolsó stációjában megfogalmazzuk magunknak a tanulságot – ha nem akarunk szegyzenszemre teljesen leszerepelni saját életünk színpadáról –, azt, hogy az egyetlen igazi szerepünk valójában a saját szomorúságunk karbantartásából áll csupán ezen a világon. Ekkor majd szelíden le kell parancsolnunk az összes kollégát a színről – szinte meghatódva eddigi figyelmetlenségünk hiábavalóságától –, hogy átadjuk a szót maradék hiúságunknak, melyről, magunkat állítólag jól ismerve, nem gyanítottunk eddig sorsfordító talentumot. Ha ekkor óvatosan felszégítjük majd a színre, és valamennyien visszafojtott lélegzettel figyelünk, az agg Mester törődött szavai hallatán végre kitisztulhat fejünk felett az ég, és mindent elboríthat a vakító szomorúság.

Most lesz tökéletes ürességem. A múlt héten bele kellett volna halnom a tanításba. Igaz, behaltam, de csak úgy-ahogy. Ihletelen, önazonos, látomástalan órák jönnek kivédhetetlenül. Most kéne valami nagy fába vágni a fejszét.

Zárjunk költőien, lehet gondolatritmus is, most lesz tökéletes ürességem.

Kora hajnali tanyai életkép. A hótól megtisztított lugasban, gyér lámpafény mellett öreg, aszott, engem teljes mértékben elnyomó feleségem oldalán barátaimmal kvaterkázok. Boldogság van bennem és még valami: a szükségszerű búcsúk előtt érzett torokszorító érzelmesség tolatkó lüktetését legyűrni képtelen ösztönös félelem a létezés tényétől. Tudom, hogy már nem fog sokáig tartani mindez; feleségem érthető, mégis szokatlan kedvessége egy idő után mindenki számára nyilvánvalóvá teszi, hogy ideje lesz indulni, lassan pirkad, a marasztalás szavatossága lejárt. Kikisérem a barátokat a kapuig, és a szűk, kacskaringós utca néma fényei alatt utolsó öleléseik kedvetlen tanulságára ocsúdva feleségem, ez a töpörödött, pici, szigorú asszony mellém oson és azt mondja: – Utoljára láttad őket. Utoljára voltál idekinn. Most szépen bejössz velem, és együtt leéljük az életünket. Az öreg ház már vár minket, és ahogy kéz a kézben megindulunk feléje, szépen elhal minden nesz, és én felébredek.

Munkaterv (ideges vázlat)

Abbahagyom a tanítást. Soha többé nem közvetítek értéket, soha többé nem hiszek a szó erejében, soha többé bármifajta emberiség legcsekélyebb látszatában sem. Passzívan ellenállok. Még bemegyek az iskolába, de már csak azért, hogy eltengjek-lengjek a tanári asztal és a hivatásom hiábavalósága feletti gyász tudata közötti légüres térben, még megteszem azt a szívességet, hogy a fába szorult féreg kínját lefojtom a tehetetlen düh néma átkai alá, még leosztályozok bárkit, aki hajlandó könyörögni érte, még nyílnak a völgyben a kerti virágok, még zöldell a nyárfa az ablak előtt.

De soha, soha többé nem leszek tanár. Nem tekintem természetes ösztönnek többé, hogy valaki tanítani akarjon, de most már azt sem, hogy ne akarjon tanítani.

Büszkeségem soha nem engedte, hogy kevesebbre vállalkozzam, mint amire értelmem feljogosít. Soha nem engedtem meg magamnak, hogy felében-harmadában valósítsak meg valamit. Az a tanóra pedig, amely mindenkor felkínálta magát, hogy megtartsam – most már belátom –, sohasem állt semmiféle kapcsolatban személyiségem öntörvényével, mint ahogy becsvágyam logikájával sem, egyszerűen csak megtörtént. Minden ez ellen irányuló szellemi erőfeszitésem kontraproduktívnak bizonyult. Ennek a felismerésnek a fájdalmát, mint minden igazság fájdalmát, soha nem voltam képes elviselni, és ezért mindig a mindenkori maradék méltóságom megsemmisítésével felérő erkölcsi vereség tudatának bizonyosságával igyekeztem magam legalább szellemileg kárpótolni. Most már ezt a kényelmetlen kompenzációs manővert is megtagadom magamtól.

A világ valóságos életében csak az vesz részt, és így csak abból lehet ma már jó tanár, akiben több az akarat, mint az értelem, több a tennivágyás, mint a józan

ész. Tanítson az, aki ezzel nincsen tisztában, nem akar tisztában lenni, vagy ha valaha ugyan tisztában is volt vele, de mára már a készséges rabszolga csillapíthatatlan bosszúsomja elvakította benne a megalkuvása előtti utolsó pillanat erkölcsi fölényének szent tébolyát. Tanítson az, aki bármiféle önkényes metafizikai felhatalmazás, mindenfajta szociális érzékenység vagy a legcsekélyebb morális önfegyelem nélkül képesnek bizonyul rá. Tanítson az, aki az önmagával kialakított harmónia látszatát többre becsüli, és ezért jobban is tud ragaszkodni hozzá, mint a meghasonlása gyötrelmének megszelídítését visszautasító értelem már semmihez sem ragaszkodó prózai hétköznapiságát. Minden megnyilatkozásom erről az állásfoglalásomról tanúskodjon, és minden más megnyilatkozásom, ami nem erről tanúskodik, ne tanúskodjon semmiről.

A továbbiakban bármiféle anyagi ellenszolgáltatásért való bármiféle tanári megnyilatkozásom csakis a pénz dicsőítésében merülhet ki. Amennyiben a pénz dicsőítésén kívül bármi mást tanítanék, azt csakis az anyagi ellenszolgáltatás azonnali manifeszt megtagadásával és az elveimhez való ragaszkodni nem tudás képességének azonnali beismerésével tehetem meg (és ez alól még egyes Ady-versek sem képezhetnek kényelmes kivételt). Tehát nemcsak ingyen és bérmentve, de az önmagát még erkölcsileg is kisemmiző bérrabszolga kényszerű szégyenét is magamra véve van csak jogom hozzá, hogy tanítsak. A tanítás elől ekképpen elrabolt időt ilyen és ehhez hasonló képtelen feltételek kiöltésével kell eltöltenem.

Egzisztenciám kétségbeejtő mivoltát kortárs magyar szépprózára kell váltanom. Ez a követelés egyaránt kell vonatkozzon a kollégák iránti elfojthatatlan gyűlölet felismerésére, a diákokkal szembeni kérlelhetetlenség látszatának hiabavalóságára, a szülők agresszivitása szította nevelésségességérzet vagy a közönyükre visszavezethető fölöslegességérzet nyomán egyaránt előntő képtelenségérzet eseteire is. Más eset nincs, és akkor még ez a más eset nincs is ide sorolandó.

A prózáirói késztetés kizárólagosságának minden esetben rímennie kell az illúziótlan tanári szerepvállalás esztelenségére.

Az írás sem tematikájában, sem stiláris színvonalában, de még csak stilizációs minőségében sem reprezentálhatja alul a tanári létnek köszönhetően megélhető gyötrelmeket. Felül- vagy túlreprezentálni képtelenség, habár meglehet, és sok esetben meg is kell próbálni. Most már nincs az a képtelen szituáció, ami ne kiáltana szóért. A tanárnak a szavakon kívül nincsenek, és nem is lehetnek cimborái. A szóhasználatnak már csak íróként megélve van tétje. Ennek a felismerésnek az íróként megélhető további tétjére való folyamatos ráébredés artikulálja majd, ha egyáltalán, hogy a tanárlét másképp, mint íróként, megélhetetlen. Amit rögtön ki kell egészíteni azzal, hogy íróként még inkább megélhetetlen. E felismerés megszervezése azonban már-már tanári helytállást követel. Követeljen.

Arra gondolva, hogy tanári „karrieremben” minden lépés az Új rettenetével történő szembesülés volt, és minden új kolléga és diák, akit megismertem, újabb élő darabja volt az ismeretlennek, amelyet az asztalomra raktam mindennapi ijedt elmélkedésem tárgyául – eldöntöttem, hogy tartózkodni fogok mindentől, nem törekszem semmire, az úgynevezett tanítást a lehető legkevesebbre csökken-

tem, amennyire csak lehet, kiteérek az elől, hogy akár a diákokkal, akár a kortárs szépirodalommal valamiféle kapcsolatba kerüljek, tökéletességre fejleszttem az önmegtagadást és végtelenségig finomítom a lemondást. Ennyire rettenettel tölt el és gyötör meg az, hogy magyartanár vagyok.

Azt, hogy elhatározom magam, bevégeznek valamit, kilépek a bizonytalanságból és a homályból, apokaliptikusként, kataklizmaként élem át. Napról napra alkalmatlanabbnak érzem magam arra, hogy csak halványan is megnyilatkozzam, hogy csak elképzeljem magam valamilyen kézzelfogható valóságos helyzetben.

Mások jelenléte – amely lélekben mindig annyira megrendít – napról napra fájdalmasabb és gyötrelmesebb a számomra. Az, hogy tanár vagyok, nem öndefiníció, hanem ítélet. Az, hogy mindjárt be kell mennem órára, nem munkaköri kötelesség, hanem az ítélet végrehajtása. Éppen ezért hiszem és vallom, hogy még mindig a prevenció a legjobb megelőzés.

Folytonosan védekezem. Fájdalommal tölt el mások kíváncsisága, vagy az a feltételezés, hogy az én tudásom rovására kíváncsiak lehetnek. Nem vagyok képes szembenézni a diákjaimmal, de még a tanítványaimmal se. Már az esedékes tananyag is épp eléggé elbátortalanít és lehangol. Saját szándékaimban – de saját szándékaimban is meghasonlottan, idegenül, tétován, elveszetten, elveszítve a kapcsolatot a tankönyvvel és a valósággal egyaránt, távol minden hasznoságtól – találok csak magamra, és érzem jól magam.

Az irodalomtól kiráz a hideg. A tanításától automatikusan elárvulok. A könyökömön jönnek már ki a szerzők és a hozzájuk bilincselte műcímek, vagy az a jelentés, amit nekem kellene rájuk kattintanom. Egy nemlétező szerep utolsó félreértelmezése vagyok. Egy réges-régi, hatalmas civilizáció végnapjaira emlékeztetek. Magam vagyok, elhagyatva, tanári becsvágy és írói öntudat nélkül, páratlan héten meg fordítva.

Csak bizonyos könyvekhez – melyekhez olyan bensőséges viszony fűz, hogy már kicsapódott a só a lapélükre – vagyok hú, vagy árulnám el értük az anyámat, ha odáig fajulna a helyzet. A kortárs magyar szépirodalom egésze viszont, a nemzetközi hidegen hagy, demoralizál. Amikor egy tehetséges új név bukkan fel a piacon, amire mindenki felkapja a fejét, én a tenyerembe temetem, és megvárom, míg valamennyire lecsillapodik bennem az irigység kéje. Állandóan azt fontolgatom, hogy lemondok az *ÉS*-előfizetést, és rendszeressé teszem a véradást.

Örökösen attól rettegek, hogy beszélni fogok magamról. Hogy dacára minden témátlanságnak, egyszer majd kibújik a szög a zsákból. Csak parafrázeálva, intertextusok mögé elbarikádózva érzem úgy, hogy normális emberi életet élek. A rám törő közlésvágyat a természetes dolgoknak kijáró megnyugvással fojtom vérbe még az akarat hajnalán. Mások kilehelt lelkét magamba szippantva kapok csak levegőt.

Az a képességem, hogy becsengetés után egy-két perccel a nyilvánosság előtt máris műveket elemzek, óvatosságra int önmagam iránt. Hiába tudom, hogy van rá társadalmi felhatalmazásom, hogy ezt tegyem, hiába, hogy / pillanat, ha csak adminisztratív nézem is, de mégiscsak én vagyok a legképzettebb a szakos kollégáim közül, hiába, hogy tudtommal egyedül én pályolgatok magamban irodalmi

ambíciókat, tehát csak az időmet és a méltóságomat pazarlom: egy műelemzéssel eltöltött óra után bármilyen aljasság elkövetésére képesnek érzem magam.

Mi közöm van nekem a más művéhez, de akárcsak a magaméhoz is! Hogy jövök én ahhoz, hogy halott szerzők halott sorait feltámasszam, és közben ne menjen el a kedvem az élettől!

Állítom, hogy egy Parkinson-kóros hentesbe több önérzet szorult, mint belém. Egy kezdő vágóhídi szakmunkásnak nagyobb megbecsülés jár, mint a magamfajtának, pedig azért én is aprítok rendszeren. Megesik, hogy néha olyan mohón túrok bele és olyan kéjjel vájkálok egy idegen szöveg titkaiban, ami már kimeríti a közösség elleni izgatás büntetőjogi tényállását. Örökösen meg akarok felelni egy már rég a saját hamvába holt szakmai elvárásnak. Néha már nem is attól némulok el órán, hogy senki sem kíváncsi arra, amit mondok, hanem attól, amit mondhatnék. Attól a felismeréstől, hogy én akár egy, az irodalom tanításával szakmaszerűen foglalkozó felnőtt európai állampolgár is lehetnék, kiszalad a vér a lábamból. Attól, hogy akár csak különösebb szorongás nélkül, bízva a szüleik nemlétező értékrendjét megtagadni képtelen diákjaim irgalmában, megtarthatnék egy órát úgy, ahogy egyébként mindenki más megteszi, szédülés, nehezen csillapuló émelygés lesz rajtam úrrá.

Nincs bennem szeretet, és nem is lesz. Az élettől nem várok többet, mint hogy hagyjon engem békén. Kolléganőt még álmaim félhomályos folyosóján sem molesztálnék. Könyveket is már csak polcon vagyok hajlandó megtúrni, gerinccel a fal felé fordulva, ahogy legszívesebben én is átaludnám az életet, ha lenne rá elég pénzem.

Továbbá azt is meg kellene állapítani és határozni, hogy vajon regény-e ez vagy paródia, tanulmány vagy pamflet, emlékiratokat írtam-e, vagy változatokat egy fantázia szülte témára, és el kellene dönten, mi van benne túlsúlyban: a tréfa, az irónia, az ostorozás vagy a badarság, a *pur abszurdum, pur halandzsa*; továbbá, hogy voltaképpen nem póz-e az egész, tettetés, színészkedés, mesterkéeltség, szellemességihiány, érzelmi vérszegénység, képzeletsorvadás, a rend aláaknázása és a józan ész lejáratása. De mindezeknek a lehetőségeknek, kínoknak, definícióknak és részeknek az összessége annyira felöllelhetetlen, annyira felfoghatatlan és kimeríthetetlen, hogy a szóért érzett legnagyobb felelősséggel és a leggondosabb mérlegelés után csakis azt mondhatjuk, hogy semmit se lehet tudni, **csip-csip, csirke**; ezért hát kérem azokat, akik szeretnének még mélyebbre hatolni, és még jobban megérteni művemet, fáradjanak be a következő óráimra is, minthogy ezek rejtett szimbolikájába foglaltam a választ az összes gyötrő kérdésekre.

Welcome, meg ilyesmi.

S miután ez napvilágra került, immár akadálytalanul merészkedhetünk mélyebbre az egyes, egyhangú részek sűrűjébe (*Kerényi Grácia fordítása*), lassan el, más, ennél kétségbeejtőbb dolgok felé.